

Яременко Л. А.
Інститут обдарованої дитини НАПН України

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФОРМИ І МЕТОДИ ВИЯВЛЕННЯ, РОЗВИТКУ ТА ПІДТРИМКИ КРЕАТИВНО ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ ТА МОЛОДІ У СИСТЕМІ МАЛОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

У статті розглядаються організаційні форми і методи виявлення, розвитку та підтримки креативно обдарованих дітей та молоді у системі Малої академії наук України.

Ключові слова: креативно обдаровані діти та молодь, позашкільні навчальні заклади, Мала академія наук України, креативна особистість.

Одним із пріоритетних напрямів державного будівництва в Україні низкою документів вищих органів влади, зокрема Указом Президента України від 30.09.2010р. № 927/2010 “Про заходи щодо розвитку системи виявлення та підтримки обдарованих і талановитих дітей та молоді” визначено створення державної системи виявлення, розвитку та підтримки обдарованих і дітей та молоді.

Однією з визначальних складових цієї системи є система позашкільних навчальних закладів і така її системоутворююча ланка, як Мала академія наук України. Мала академія наук України у системі позашкільних навчальних закладів покликана виконувати особливу роль. А саме – створення спеціальних організаційних та науково-педагогічних умов для розвитку креативної особистості.

Як зазначає І. Ковалчикова, Ю. Кресила (2012) організоване дозвілля має базуватися на принципах когнітивної теорії розвитку обдарованих дітей, наявності вроджених відмінностей в когнітивних можливостях людини. Результатом когнітивізації в освітній практиці є відбір найбільш здібних осіб для більш тривалого і академічно складного шляху освіти [5].

Мала академія наук України виступає тією освітньою системою, яка здатна закласти підвалини підготовки майбутньої наукової еліти України, формування інтелектуального потенціалу нації.

І. Ковалчикова (2010, 2009) описує когнітивні стимуляційні програми, які спрямовані на розвиток обдарованих дітей. В їх основі – розвиток пізнавальних навичок, гнучкість, когнітивне стратегічне планування, вирішення проблем. Це являє собою важливий стратегічний напрям Малої академії наук [6, 7].

Мала академія наук України – форма організації дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти, цілісна, багаторівнева система виявлення та відбору обдарованих дітей, забезпечення їх духовного, інтелектуального, творчого розвитку, створення умов для соціального та професійного самовизначення особистості.

Мала академія наук України залучає дітей та молодь до науково-

дослідницької, експериментальної, конструкторської, винахідницької, пошукової діяльності та надає можливість кожній обдарованій дитині взяти особисту участь у сучасній експериментально-дослідницькій роботі в обраній галузі науки в інтересах людини, суспільства та держави.

Провідним навчальним закладом цього стратегічно важливого напрямку роботи є Національний центр “Мала академія наук України”.

На сьогодні Мала академія наук України об’єднує 27 регіональних територіальних відділень, які координують роботу районних і міських територіальних відділень та наукових товариств учнів.

Поступово формується і мережа спеціалізованих позашкільних навчальних закладів – малих академій наук.

Після створення у 2004 р. державного закладу розпочався процес створення подібних закладів в регіонах. Так, постановою Верховної Ради Автономної Республіки Крим від 15 вересня 2004 р. створено Республіканський позашкільний навчальний заклад “Мала академія наук учнівської молоді “Шукач”. На виконання наказу Міністерства освіти і науки від 31.12 2004 № 990 “Про вдосконалення діяльності Малої академії наук України” у 2005 р. рішенням Волинської обласної ради Волинське відділення МАН виділено в окремий позашкільний навчальний заклад “Волинська обласна мала академія наук”, у 2006 р. розпочав свою роботу комунальний позашкільний навчальний заклад “Рівненська Мала академія наук учнівської молоді”, у 2007 р. було створено районний позашкільний навчальний заклад Мала академія наук учнівської молоді Харцизького району Одеської області.

З метою пошуку талановитої молоді, її професійної орієнтації та залучення широкого кола старшокласників до наукової роботи в більшості територіальних відділень організована робота 40 секцій наукових відділень МАН: історико-географічного, науково-технічного, обчислювальної техніки та програмування, філології та мистецтвознавства, фізико-математичного та економічного, хіміко-біологічного.

Слід зазначити, що останнім часом спостерігається тенденція до розширення тематики наукових досліджень. Так, у деяких територіальних відділеннях МАН організовано роботу наукових секцій: журналістики – у Кримському, Дніпропетровському, Луганському, Харківському територіальних відділеннях; російської мови – у Донецькому і Луганському; соціології – у Дніпропетровському і Київському міському; екологічної хімії – у Дніпропетровському, Запорізькому, Тернопільському та Київському міському; основ дослідницької діяльності – у Івано-Франківському і Луганському; румунської мови – у Чернівецькому; іспанської мови, педагогіки, фізики космосу – у Луганському; менеджменту, образотворчого мистецтва – у Кіровоградському; фото- і екранної творчості – у Кримському республіканському; генетики, селекції, дендрології, ентомології, гідрології – у

Запорізькому; сходознавства, теорії перекладу, всесвітньої історії, валеології, мікробіології, молекулярної біології та генетики, алгебри, геометрії, гідроекології – у Київському міському територіальному відділенні МАН тощо.

З метою подальшого розвитку дослідницько-експериментального напрямку позашкільної освіти, удосконалення системи роботи Малої академії наук України та розширення тематики наукових досліджень відповідно до сучасних тенденцій розвитку української та світової науки розроблено проект нової структури наукових відділень Малої академії наук.

Слід відмітити, що актуальним є збільшення кількості напрямів наукових досліджень, враховуючи сучасні перспективні та актуальні напрями, інтегровані науки та високі технології. Серед них: нанотехнології та наноінженерія, мехатроніка та робототехніка, штучний інтелект, космічні дослідження, екологічно безпечні технології енергозбереження та альтернативна енергетика, біоінформатика, селекція та генетика, психофізіологія, соціологія та ін.

У системі Малої академії наук щорічно до наукової роботи залучаються близько 100 тис. старшокласників, понад 30% з яких – це учні шкіл сільської місцевості.

Аналіз ситуації показує, що в секціях хіміко-біологічного відділення навчаються 24% від усіх слухачів МАН, філологічного – 22%, фізико-математичного – 21%, історико-географічного – 19%. На жаль, незважаючи на важливість розвитку науково-технічної творчості, зокрема дослідницько-експериментальної її складової, для становлення України як високотехнологічної держави, учні науково-технічного відділення складають лише 3% від загальної кількості учнів МАН.

Однак, слід зазначити, що останніми роками спостерігається позитивна динаміка чисельності учнів як за науковими відділеннями, так і в МАН у цілому.

Так, за даними регіональних органів управління освітою, у порівнянні з 2005 р. кількість учнів Малої академії наук зросла у 2006 р. на 9,5%, у 2007 – на 19,4% .

Допомагають юним науковцям у їх науково-дослідницькому пошуку близько 5 тис. педагогічних та науково-педагогічних працівників навчальних закладів та установ, серед яких: 16% – це педагоги позашкільних навчальних закладів, 55% – вчителі загальноосвітніх навчальних закладів, 29% – викладачі вищих навчальних закладів.

Загальну координацію діяльності територіальних відділень Малої академії наук України здійснює Національний центр “Мала академія наук України”.

Реалізуючи державну політику щодо роботи з обдарованою молоддю,

забезпечення доступності, якості та ефективності освіти, збереження кращих традицій позашкільної освіти, НЦ “Мала академія наук України” спрямовує свою роботу на вдосконалення та подальший розвиток ряду пріоритетних напрямів. Серед форм і методів роботи Малої академії наук учнівської молоді, основними є:

Освітні проекти Малої академії наук України.

Проведення масових заходів із обдарованою молоддю.

Співпраця з навчальними закладами, науковими установами, громадськими організаціями всеукраїнського та міжнародного рівня.

Так, освітні проекти Малої академії наук України є основними формами роботи, спрямованими на розвиток інтелектуальних і творчих здібностей особистості.

Встановлено, що одним з них є створення Вищої школи Малої академії наук України, яка діє з січня 2007 р. та передбачає співпрацю з установами Національної академії наук України і провідними вищими навчальними закладами, створення на їх базах навчально-дослідницьких майданчиків для здобуття талановитими учнями поглиблених знань, умінь, навичок у процесі проведення науково-дослідницької діяльності.

Метою проекту є включення обдарованих дітей з різних регіонів України в потужне інтелектуально-інформаційне поле провідних вищих навчальних закладів та наукових установ; реалізація принципу соціалізації, завдяки якому талановиті учні, в тому числі із сільської місцевості, можуть долучатися до високоякісної освіти.

Зарахування до навчальних груп Вищої школи МАН здійснюється на конкурсній основі за результатами дистанційних вступних випробувань та рекомендацій територіальних відділень Малої академії наук.

Учасниками навчально-виховного процесу, який відбувається за заочно-дистанційною формою навчання, є: педагогічні працівники МАН, науково-педагогічні працівники провідних вищих навчальних закладів та учні 10–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів – кандидати та дійсні члени Малої академії наук України.

Слід відмітити, що створення оптимальних умов для проведення наукових досліджень в лабораторіях та на кафедрах вищих навчальних закладів, ґрунтовна теоретична підготовка та індивідуальна робота викладачів з талановитими дітьми сприяє становленню юних науковців, надає їм можливість продовжити навчання та дослідництво вже як студентам цих навчальних закладів.

Одним із яскравих прикладів здійснення проекту Вищої школи є організація роботи наукових секцій “Фізика” та “Астрономія” на базі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та секцій “Фізико-технічне матеріалознавство”, “Прикладна фізика”, “Прикладна

математика”, “Інформаційна безпека” – на базі Національного технічного університету “Київський політехнічний інститут”.

Для розширення можливостей надання високоякісних освітніх послуг, НЦ “Мала академія наук України” було започатковано ще один цікавий та перспективний проект – “Віртуальна школа Малої академії наук”, завданнями якого є:

– створення точок присутності МАН у навчальних закладах різних типів незалежно від географічного розташування та можливостей охоплення територіальних відділень;

– формування інтерактивного інтелектуального середовища в мережі Інтернет для задоволення інтелектуальних та інформаційних потреб обдарованої молоді;

– дидактичне забезпечення заочно-дистанційної форми навчання в системі Малої академії наук України.

Для реалізації проекту спільно з Інститутом телекомунікацій та глобального інформаційного простору НАН України створено програмно-інформаційний комплекс “Віртуальна школа Малої академії наук”.

Технічне забезпечення проекту здійснюється за допомогою потужного сервера, наданого МАН Програмою розвитку ООН в Україні, який забезпечує можливості дистанційного навчання, проведення відеолекцій та відеоконференцій.

Маючи у своєму активі розширений набір засобів надання дистанційних послуг у мережі Інтернет, програмно-інформаційний комплекс надає учням, незалежно від їх місця перебування, можливість доступу до навчальних ресурсів будь-якого викладача чи навчального закладу, забезпечує оперативний обмін навчальною інформацією, підтримує взаємодію з викладачами та науковими керівниками.

“Віртуальна школа Малої академії наук” надає унікальні можливості і дітям з особливими потребами, створює умови для втілення в життя інклюзивної моделі освіти.

У запровадженні освітніх проектів НЦ “Мала академія наук України” спирається на багаторічний досвід роботи в цьому напрямку територіальних відділень Малої академії наук України.

Так педагогічними колективами Малої академії наук учнівської молоді Криму “Шукач”, Львівської малої академії наук, Луганського та інших територіальних відділень з метою віднайти у віддалених районах, у сільській місцевості обдарованих дітей, розвинути їх творчі здібності, залучити до написання науково-дослідницьких робіт під керівництвом вчених, допомогти учням свідомо вибрати майбутню професію, організовано роботу обласних очно-заочних шкіл.

Очно-заочна школа має у своєму складі групи з дворічною формою

навчання.

Робота секцій очно-заочної школи проводиться в лабораторіях та на кафедрах базових вищих навчальних закладів. Серед них:

Таврійський національний університет імені Вернадського; Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львівський юридичний університет, Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, Луганський національний аграрний університет та інші провідні вищі навчальні заклади.

Підвищенню ефективності діяльності територіальних відділень щодо залучення до науково-дослідницької роботи дітей сільської місцевості сприяє також запровадження системи лекторіїв та спецкурсів в навчально-виховний процес районних філій та наукових товариств. Позитивний досвід такої діяльності мають Волинське, Івано-Франківське, Рівненське та інші територіальні відділення МАН.

У вирішенні проблеми охоплення позашкільною освітою сільських дітей цікавим також є досвід роботи педагогічного колективу Сумського територіального відділення МАН. Ним запропоновано соціально-освітній проект – пересувний багатoproфільний позашкільний навчальний заклад.

Однією з організаційно-технологічних особливостей діяльності пересувного багатoproфільного позашкільного навчального закладу стало врахування освітньо-виховних традицій районів області, що зумовило необхідність спеціальної підготовки педагогів закладу для роботи за короткостроковими комплексними та профільними освітніми програмами; створення відповідної матеріально-технічної бази пересувного позашкільного закладу, а також використання матеріальних можливостей сільських шкіл та об'єктів соціально-культурної сфери районів.

Важливим напрямом роботи пересувного позашкільного закладу є інструктивно-методична робота з педагогічними колективами сільських загальноосвітніх шкіл. Під час семінарських годин розглядаються питання організації позакласної роботи, упровадження нових освітніх програм, сучасних технологій та методик навчально-розвиваючої та виховної роботи, обговорюються пропозиції щодо створення креативного освітнього середовища, спрямованого на надання обдарованим дітям та учнівській молоді можливостей для реалізації їх творчого потенціалу.

Наступною важливою формою роботи є проведення масових заходів із обдарованою молоддю. Результати своїх досліджень учні – члени Малої академії наук України представляють під час учнівських наукових конференцій, колоквіумів, семінарів, презентацій. Юні науковці є учасниками різноманітних обласних, всеукраїнських, міжнародних інтелектуальних конкурсів, турнірів олімпіад, виявляючи високий рівень підготовки та творчі

здібності.

Визначним заходом освітньо-виховної діяльності Малої академії наук України є щорічне проведення Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України, який традиційно відбувається в три етапи: на районному (міському), обласному (в Автономній Республіці Крим – республіканському, у містах Києві й Севастополі – загальноміському) рівнях та на всеукраїнському рівні – у м. Києві.

Загальне керівництво проведенням конкурсу-захисту здійснює Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, загальну координацію – Національний центр “Мала академія наук України” .

Конкурс-захист науково-дослідницьких робіт – це:

– підсумок творчої, пошукової роботи учня – члена Малої академії, а також спільної діяльності юного науковця і його педагога – наукового керівника;

– випробування обдарованих дітей на відповідальність, організованість, витривалість, дипломатичність тощо;

– наступний крок юного науковця на шляху самореалізації і самовизначенні у професійному виборі.

Участь у фінальному етапі конкурсу – це перспектива презентувати свій науковий доробок у колі відомих діячів освіти, науки і культури та отримати нагороду.

Конкурс-захист учнівських науково-дослідницьких робіт, як і роботу в Малій академії наук, організовано в рамках 40 секцій шести наукових напрямів.

Щорічно до участі у III етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії наук України подається понад 900 заявок від переможців попереднього етапу – учнів 9–11 класів загальноосвітніх навчальних закладів та учнів професійно-технічних і позашкільних навчальних закладів (відповідного віку) – кандидатів та дійсних членів обласних територіальних відділень Малої академії наук України.

Журі конкурсу-захисту формується з фахівців відповідного профілю з числа наукових та науково-педагогічних працівників Національної академії наук України, Академії педагогічних наук України, вищих та інших навчальних закладів. Кураторами наукових відділень МАН є академіки НАНУ – члени Президії МАН України.

Переможці III етапу Всеукраїнського конкурсу-захисту визначаються в особистій першості і нагороджуються дипломами I, II, III ступенів окремо за науковими секціями.

З 2006 р. Указом Президента України започатковане щорічне відзначення 120 переможців Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-

дослідницьких робіт учнів – членів Малої академії щомісячними президентськими стипендіями.

Учасники конкурсу-захисту можуть бути нагороджені спеціальними призами відповідних оргкомітетів, журі, благодійних фондів, спонсорів тощо.

Слід відмітити, що тисячі обдарованих дітей України беруть участь і в інших Всеукраїнських масових заходах, що були організовані Позашкільним навчальним закладом Мала академія наук, серед них:

Всеукраїнські літературні читання “Розкрилля душі” проводяться з метою популяризації творчості обдарованої учнів, заохочення до літературної діяльності, підтримки молодих літературних талантів України;

Всеукраїнський конкурс творчих робіт учнів до 150-річчя від дня народження Івана Франка проводиться з метою популяризації спадщини Івана Франка серед учнівської молоді; формування умінь і навичок літературної та науково-критичної роботи; заохочення до творчого осмислення Франкового слова; пошуку молодих літературних талантів;

Всеукраїнський конкурс-захист цільових розробок на замовлення компанії “Нокія-Україна” проводиться з метою підтримки та розвитку творчих здібностей учнівської молоді, формування інтелектуально розвинутого молодого покоління, створення умов для подальшої наукової роботи обдарованої молоді, унікальної можливості отримати досвід представлення себе та результатів своєї роботи перед керівництвом однієї з найуспішніших компаній світу;

Всеукраїнський заочний конкурс науково-дослідницьких робіт “Юний науковець” проводиться з метою підтримки та розвитку творчих здібностей талановитої учнівської молоді, стимулювання учнів до наукової та дослідницької діяльності в галузі фізики, сприяння залученню обдарованої учнівської молоді до участі в міжнародних конференціях, семінарах;

Всеукраїнський конкурс науково-творчих робіт до 200-річчя від дня народження М. Гоголя проводиться з метою популяризації спадщини Миколи Гоголя серед учнівської молоді, формування умінь і навичок літературної та науково-дослідницької роботи, підтримки талановитої молоді та творчої праці вчителів;

Всеукраїнський конкурс винаходів та інновацій “Техніка, технології, довкілля” проводиться з метою підтримки інтересу учнівської молоді до проблем збереження навколишнього природного середовища, виявлення кращого досвіду науково-практичної та експериментальної діяльності учнівської молоді, залучення її до винахідницької та дослідницької діяльності, сприяння інтелектуальному розвитку особистості.

Слід відзначити і щорічну успішну участь членів МАН у різноманітних міжнародних освітніх проектах, олімпіадах, конкурсах і турнірах, таких як: Всесвітня олімпіада учнів з інформатики (Мехіко, вересень 2006 р.),

Міжнародний конкурс “Сузір’я талантів” (м. Санкт-Петербург, листопад 2006 р.), XX Міжнародний турнір юних фізиків (Південна Корея, м. Сеул, 4–12 липня 2007 р.), XVIII Міжнародна школа-семінар “Спектроскопія молекул і кристалів” (АР Крим, 20–27 вересня 2007 р.), XII International Astronomy Olympiad, (Крим, Кацівелі, жовтень 2007 р.), I Міжнародна олімпіада з астрономії та астрофізики (Тайланд, 30 листопада – 9 грудня 2007 р.), XVII Міжнародна конференція обдарованих дітей “Intel-Династія-Авангард” (м. Москва, січень 2008 р.), II Міжнародний конкурс юних техніків і винахідників (м. Тбілісі, 15–17 травня 2008 р.), VII Київський міжнародний математичний фестиваль (травень 2008 р.), Міжнародна конференція школярів “Сахаровські читання” (м. Санкт-Петербург, травень 2008 р.), літня фізико-математична школа для обдарованих дітей “Інтелектуал-авангард – 2008” (Москва, липень 2008 р.) та ін.

Особливе значення як форма роботи Малої академії наук України має співпраця з навчальними закладами, науковими установами, громадськими організаціями всеукраїнського та міжнародного рівня.

Мала академія наук України історично сформувалась як освітня система, спрямована на інтеграцію зусиль, загальноосвітніх, позашкільних, вищих навчальних закладів інших закладів та установ, щодо роботи з інтелектуально обдарованими дітьми та молоддю.

Мала академія наук України на сьогодні стала загальнодержавним науково-освітнім проектом, що ставить за мету створення та впровадження ефективної системи пошуку та відбору, навчання та розвитку, підтримки обдарованих дітей, намагаючись об’єднати для цього дії та ресурси державних і громадських інститутів, громадськості, бізнес структур.

НЦ “Мала академія наук України” укладено угоди про співпрацю з Національною академією педагогічних наук України, Державним департаментом інтелектуальної власності України, Національним технічним університетом України “Київський політехнічний інститут”, фізичним факультетом Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київським державним центром науково-технічної і економічної інформації, Федерацією роботодавців України.

Налагоджена взаємодія з Асоціацією молодих вчених, Представництвом Дитячого фонду ООН в Україні (ЮНІСЕФ), Програмою розвитку ООН в Україні, Молодіжним об’єднанням ЮНЕСКО, Асоціацією патентознавців.

НЦ “Мала академія наук України”, слідуючи принципам взаємовигідності та рівноправного партнерства, взаємодіє з багатьма іншими державними інституціями, навчальними закладами, науковими установами та громадськими організаціями.

Таким чином, сьогодні НЦ “Мала академія наук України” – провідна

структура, що опікується здібними, обдарованими і талановитими дітьми, які прагнуть до наукової творчості, та реалізує державну політику щодо роботи з інтелектуально обдарованою молоддю.

Використана література:

1. *Богоявленская Д. Б.* Пути к творчеству / Д. Б. Богоявленская. – М.: Знание, 2008. – С. 37.
2. Закон України “Про позашкільну освіту” // Освіта України: нормативно-правові документи : зб. нормат. док. / голов. ред. В. Г. Кремень. – К. : Міленіум, 2001. – С. 229-251.
3. Позашкільна освіта в Україні : навч. посіб. / за ред. О. В. Биковської. – К. : ІВЦ АЛКОН, 2006. – 224 с.
4. *Сущенко Т. І.* Позашкільна педагогіка : навч. посіб. / Т. І. Сущенко. – К. : ІСДО, 1996. – 144 с.
5. *Kovalčíková I., Kresila J.* Izbrannye konteksty reformy nacional'noj programmy obrazovanija v Anglii i Slovakii : monografija / Iveta Kovalčíková, Juraj Kresila. – 1. vyd. – Kiev : Nacional'nyj pedagogičeskij universitet imeni M.P. Dragomanova, 2012. – 96 s.
6. *Kovalčíková I.* Analýza konceptu kognitívnej modifikovateľnosti dieťaťa – možno merať a hodnotiť mieru “skrytých” predpokladov pre učenie sa? / Iveta Kovalčíková / Príprava učiteľov v procese školských reforiem [elektronický zdroj] : zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou, Prešov 16.-17. september 2009 / Ed. Ján Kancír, Veronika Zel'ová. – Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, Pedagogická fakulta, 2009. – S. 279-289.
7. *Kovalčíková I.* Kognitívna edukácia a kompetencie učiteľa: možnosti identifikácie deficitných kognitívnych funkcií žiaka ako predpoklad ich ďalšej stimulácie / Iveta Kovalčíková / Kognitívna stimulácia individuálnych edukačných potrieb žiaka zo sociálne znevýhodňujúceho prostredia / Ed. Iveta Kovalčíková. – Prešov : Vydavateľstvo Prešovskej univerzity v Prešove, 2010. – S. 37-61.

Яременко Л. А. *Организационные формы и методы выявления, развития и поддержки креативно одаренных детей и молодежи в системе Малой академии наук Украины*

В статье рассматриваются организационные формы и методы выявления, развития и поддержки креативно одаренных детей и молодежи в системе Малой академии наук Украины.

Ключевые слова: *креативно одаренные дети и молодежь, внешкольные учебные учреждения, Малая академия наук Украины, креативная личность,.*

YAREMENKO L. A. *The principles for development of a creative personality in non-formal educational establishments*

The article gives the principles for development of a creative personality in non-formal educational establishments. The general state is analyzed; the recommendations referring to pedagogical ambient to develop a creative personality in non-formal educational establishments are given.

Keywords: *development of creative personality, non-formal educational establishments.*